

УДК 94 (477) "1944-1960"

Дудник В.М. (м. Київ)

ВІДБУДОВА ПІДПРИЄМСТВ ПРОМИСЛОВОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ ПІСЛЯ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

У праці у світлі нових бачень порушуються питання, які досі обходились українською історіографією, зокрема участь держав в обмеженні вільного ринку.

Ключові слова: повоєнне життя, промислова кооперація, „вільний ринок”, економічна політика, дрібне підприємництво.

Друга світова війна стала трагедією і суворим випробуванням для народів світу, що опинилися у її вирі. Доля України була особливо тяжкою, внаслідок не лише прямих величезних людських і матеріальних втрат, а й вторинних, які на десятки років визначили складні і суперечливі політичні, економічні, соціальні процеси в українському суспільстві. Разом з тим, варто зазначити, що попри величезну кількість праць присвячених даній проблемі, широке коло питань ще чекають на об'єктивне дослідження і висвітлення. Проблематика налагодження повоєнного життя людей, труднощів відбудови дрібного підприємництва, ролі кооперативних підприємств при цьому ще чекають на своє об'єктивне опрацювання.

У роки нацистської окупації до розряду гостродефіцитних потрапили такі товари широкого застосування, як сірники, тютюн, гас, мило, одяг, взуття тощо. У квартирах міських мешканців не вистачало ліжок, стільців, шаф, столів. Ковдри, постільна білизна, матраци стали предметами розкоші для багатьох людей.¹ Необхідність вирішення цих нагальних проблем ускладнювали бойові дії на фронті, який мав свої пріоритети у питаннях матеріально-технічного постачання. До проблем забезпечення життєдіяльності людей у тилу долучалися державні органи влади, адміністрації установ та організацій, трудові колективи підприємств і артілі промислової кооперації.² У 1944 р. витрати по цій системі становили 65 млн. крб.³ Це дало можливість на кінець Другої світової війни відбудувати і знов організувати 2150 артілей промислової кооперації, 425 – ліспромкооперації, 440 – кооперації інвалідів.⁴

Процес відновлення виробничих потужностей йшов по наростаючій. В містах Дніпропетровщини протягом 1944-1945 рр. стали до ладу 180 артілей і 429 ремонтних майстерень, де працювало понад 7 тис. осіб.⁵ Побутовим обслуговуванням мешканців Херсону займалися 51 майстерня.⁶ В таких галузях, як випікання хліба, пивоваріння, виробництво м'ясних та молочних продуктів, крохмалю до кінця війни було введено в експлуатацію від 50 до 70% довоєнних виробничих потужностей.⁷ Велика увага приділялася видобутку солі.⁸

Кількісні виробничі показники підприємств та промкооперації свідчили про вагомі успіхи, але не могли приховати у роботі істотні недоліки,⁹ які зводилися до незначних обсягів продукції, її

обмеженого асортименту і низької якості.¹⁰ Технічне оснащення артілей, промкомбінатів, механізація виробничих процесів, сировинна база залишалися слабкими і гальмували розвиток виробництва.¹¹ У Вінницькій області, не дивлячись на наявність достатньої кількості сировини підприємства не виготовляли будматеріали, тару тощо. Промислова кооперація Харківської області до кінця 1945 р. не змогла відновити виробництво замків, примусів, лампових ґнотів, шпагату, гумових виробів. На Дніпропетровщині, маючи сировину та устаткування, не виготовляли столових ножів, чавунного посуду та замкових виробів.¹² На Тернопільщині артілі не вирішували проблеми виробництва мила, ремонту меблів.¹³

Якість продукції промкооперації залишалася вкрай незадовільною. Взуття, яке випускали у Львові, не можна було носити у погану погоду через слабе кріплення підошов.¹⁴ У містах Дніпропетровщини виготовлялися неякісні пічні прилади, в Одесі – столові і трикотажні вироби, у Вінниці – господарське мило. Після закінчення війни велику кількість товарів в республіці підприємства продовжували випускати без технічних стандартів, а контроль за якістю продукції на більшості із них фактично був відсутнім.¹⁵

Часто артілі виконували план випуску валової продукції за рахунок порушення встановленого асортименту. У багатьох містах вони були малопотужними і не мали можливості слідкувати за ним. Серйозним недоліком у їх роботі ставали малі обсяги випуску продукції для потреб житлового і комунального господарства: залізних виробів, пічних приладів, інструментів, фарб, крейди, вапна та ін. У Тернопільській області за увесь 1944 р. лише 2 артілі випускали будівельні матеріали.¹⁶

Не приділялося належної уваги зниженню собівартості продукції, яка нерідко маючи низький гатунок, надзвичайно дорого коштувала і була недоступною для споживача. Одна із львівських артілей продавала табуретки по 39 крб., за пошиття демісезонного пальто брала 261 крб., пошив чобіт з матеріалу споживача – 110 крб.¹⁷

У 1944 р. окремі постанови про відродження і розвиток художніх промислів в Україні прийняли Рада промислової кооперації, РНК УРСР та ЦК КП(б)У. Вже у другій половині року продукцію дали 36 артілей Укрхудожпромспілки. У київській артілі художньої вишивки співробітниця працювала за малюнками відомої майстрині

П. Власенко.¹⁸ Традиції культури українського народу у виготовленні побутових речей тоді пропитувалися всіма засобами. У місцевій промисловості фарфоро-фаянсовий трест налагодив масовий випуск різноманітного посуду, прикрашеного українським орнаментом. До роботи залучили майстрів народного розпису професора А. Середу, художницю О. Дмитрієву. 30 тис. одиниць майолікового посуду виготовив Васильківський завод, 45 тис. одиниць чайного посуду Мархлевський завод відправив до військових шпиталів.¹⁹

Залишається незаперечним той факт, що протягом війни міське населення знаходилося у скрутному становищі і не могло вирішити самотужки проблеми забезпечення власних потреб у речах першої необхідності. У післявоєнний час органи державної влади мали більше можливостей вирішувати в комплексі питання постачання населення товарами широкого вжитку та поліпшення діяльності підприємств, які їх випускали. 17-18 жовтня 1945 р. у Києві відбулася республіканська нарада працівників місцевої промисловості, промислової кооперації та кооперації інвалідів, учасники якої обговорювали шляхи подальшого розвитку виробництва товарів широкого споживання.²⁰ Через тиждень, 25 жовтня 1945 р., РНК УРСР і ЦК КП(б)У ухвалили постанову, яка зобов'язала НКМП УРСР, Укоопраду, виконкоми рад, обкоми, райкоми, міськкоми партії вжити заходи до найшвидшого відновлення підприємств місцевої промисловості та промислової кооперації, повсюдної механізації виробництва, створення власної енергетичної бази, організації масового випуску товарів широкого споживання високої якості і необхідного асортименту, максимального використання для цього місцевої сировини та відходів підприємств союзної і республіканської промисловості.²¹ Планувалося, що використання пільг, наданих підприємствам місцевої промисловості та промислової кооперації, рішенням РНК УРСР від 22 серпня 1945 р. дозволить збільшити випуск виробів широкого споживання у наступному році не менше ніж у 2,5-3 рази.²² Хоча до списку дефіцитних товарів відносилися металеві вироби, будівельні матеріали, житлове устаткування, одяг, взуття, вже зростав попит на фарфоро-фаянсові, пластмасові, лакофарбові вироби, письмове та канцелярське приладдя, музичні інструменти.²³

Випуском товарів масового використання займалося багато підприємств, відкриваючи цехи так званого „ширпотребу“, але в першу чергу від них вимагалось виконання плану випуску основної продукції і при цьому керівники не несли відповідальності за виробництво предметів широкого вжитку. В Сталінському районі Одеси в другій половині 1946 р. підприємства союзної промисловості виконали план випуску товарів першої необхідності на 65%, обласного – 67%.²⁴

Значним гальмом у розширенні системи промислової кооперації була її організаційна структура. Адже вона через Українську кооперативну

промислову раду підпорядковувалася Головному управлінню у справах промислової та споживчої кооперації при РМ СРСР.²⁵ Система кооперації в умовах панування державної власності була нерозвиненою. Кооперативні підприємства зосереджувалися переважно в обласних центрах. З 30 артілей лісопромислової кооперації Одеської області 21 знаходилася у 1946 р. в обласному центрі і випускала 92,9% загальної кількості продукції. 70% підприємств кооперації інвалідів Дніпропетровщини розташовувалися у Дніпропетровську. У той же час у 150 районних центрах УРСР не було жодної артілі промислової кооперації.

Хоча осередком існування приватної ініціативи та підприємницької справи залишалася саме промислова кооперація, де хоч якось виявлялися ознаки впливу законів економічного розвитку суспільства, та в умовах тоталітарної влади і суспільної власності вони мали вигляд слабкий і спотворений. Держплан і Укоопромрада гальмували діяльність артілей, нав'язуючи їм асортимент та кількість продукції, яка не мала попиту або не відповідала потребам ринку.²⁶ Відсутність юридичної бази для розвитку середнього підприємництва при радянській владі призвели до того, що артілі не були юридично оформлені та захищені.²⁷ Якщо державні підприємства централізовано постачалися сировиною, обладнанням та устаткуванням, матеріально-технічне забезпечення артілей відбувалося через приватні ринки.²⁸

Держава всіляко обмежувала „рецидиви“ вільного ринку, щоб не допустити конкуренції з боку інших форм власності. Кооператорам залишалися найменш оплачувані роботи, виробництво великої кількості товарів за низькою собівартістю,²⁹ що робило підприємства малопотужними і не конкурентноздатними.³⁰ До того ще артілі отримували сировину низького ґатунку, а зобов'язані були випускати продукцію за якістю однаковою із промисловими підприємствами. Наприклад бавовну в Україну відправляли, як правило, низьких сортів, але норми затрат сировини на прядиво Держпостач СРСР установлював нарівні з підприємствами Міністерства легкої промисловості СРСР, котрі отримували бавовну високих сортів. В результаті цього вихід прядива з однакової кількості бавовни по легкій промисловості СРСР у першому кварталі 1950 р. досягав 95%, а по Укоопраді – 74%.³¹ Артілі промислової кооперації намагалися у свою чергу укладати договори на виробництво продукції великих розмірів, навіть, дрібнотонажного самохідного та несамохідного флоту, рейкового кріплення, скатів, телеграфних гаків, траверзів із штифтами, журнально-газетних кіосків, барж вітрильного флоту.

У кінці п'ятирічки економічна політика союзних та республіканських властей викликала важке становище артілей Західної України. Більшість з них мали на кінець 40-х років від'ємний баланс, який утворився протягом попередніх років внаслідок високої собівартості продукції і виробничих відрахувань податку з обігу. В артілях сума зароблених коштів вияви-

лася меншою ніж сума відрахувань, що за новою РМ СРСР від 18 травня 1949 р. не давало права на кредитування. Ровенська артіль „Побут-праця”, 18 працівників якої у електрозварювальному, ковальському, столярному та хімічному цехах займалися виготовленням та ремонтом металевих виробів домашнього ужитку, на балансі 1 січня 1949 р. мала збиток 64,4 тис. крб. Галицька швейно-взуттєва артіль „Перемога”, де працювало 38 людей - 5 тис. До числа боржників належала бориславська артіль „25 років промкооперації”, яка виробляючи харчові продукти та добуваючи сіль, залишилася винна державі 245,4 тис. крб. Загалом трудові колективи артілей працюючи і випускаючи продукцію кілька років, заборгували державі 1,7 млн. крб.³² Такий стан негативно відбивався на виробничій діяльності, гальмував впровадження нових технологій, розширення та розвиток виробництва.

Завдання збільшення виробництва товарів, розширення їх асортименту, підвищення якості продукції необхідно було починати із створення власної сировинної бази. Проблеми її забезпечення для підприємств промислової кооперації союзні і республіканські власті розв'язували по-різному, чим створювали додаткові перешкоди і труднощі. 8 серпня 1949 р. РМ СРСР ухвалила постанову, якою було припинено децентралізовану заготівлю сировини для системи промислової кооперації. До забороненої номенклатури увійшли сортове залізо, тканини, шкіра, цукор, борошно, олія, зерно. На підприємствах текстильно-трикотажного, харчового, швейного напрямку почалися збої виробництва. Артіль систематично простоювали через нерегулярне постачання бавовни, запаси якої в Україні не були накопичені.³³

У Сталінській області, де на кінець 1946 р. щоквартальні ресурси відходів підприємств-виробників тонкого листового і дрібного сортового металу сягали 3,5 тис. тон, питома вага продукції промислової кооперації з них у загальній кількості по області складала лише 2,2%. У Харківській області вона ледве сягала 4,9%, Ворошиловградській – менше 1%. Для виконання плану випуску посуду артілями республіки протягом року надійшла лише половина необхідної кількості алюмінієвого листа. Навіть в артілях, де фонди на алюміній виділялися повністю, наприклад для литого посуду, то тільки 40% з нього складав харчовий, а решта отоварювалася технічним, непридатним для використання в харчовій сфері. Гострим залишався дефіцит чорних металів. Щоб збільшити їх фонди для виробництва товарів широкого споживання у червні 1949 р. артілям промислової кооперації союзних республік РМ СРСР дозволила проводити розробку територій, які знаходилися за межами металургійних заводів, звалищ металобрухту підприємств незалежно від їх відомчого підпорядкування.³⁴

На початку п'ятирічки ставилося завдання розширити виробництво трикотажних тканин, швейних виробів, довести потужність підприємств

промислової кооперації по так званому англійському прядінню до 19 тис. веретен і ввести в експлуатацію 16 апаратів по вігоневою. У 1946 р. намічався випуск 950 тис. тон прядива, що на 60% мав забезпечити випуск бавовняних тканин і трикотажних виробів власною сировиною підприємства промислової кооперації УРСР.³⁵ Однак протягом всієї п'ятирічки відчувалася напруга з постачанням бавовни артілям текстильно-трикотажної галузі, вони вступали з року в рік без перехідних залишків сировини, а перебої з постачанням викликали тривалі, систематичні простої. Крім того, сировина виділялася лише 5-го та 6-го сортів, в результаті чого продуктивність прядильного устаткування знижувалася на 25-30%. З продукції такої якості неможливо було випускати панчішно-шкарпеткові вироби, трикотажну білизну, жакардові ковдри. Їх виробництво на певний час припинилося, почалися простої обладнання.³⁶ Невиконання плану поставок виробів Укрхудожпромспілки пояснювалося лише тим, що Міністерство торгівлі СРСР не забезпечило підприємства тканинами.³⁷

Промислова кооперація потерпала від дефіциту шкірсировини, яка відчувалася багато років після війни, а потім голоду 1947 р., аж доки у колгоспах та радгоспах республіки не було відновлено поголів'я худоби. Щоб розширити сировинну базу для виробництва взуття почали організовувати масове виробництво гумових підшов.³⁸

Разом з тим слід зазначити, що артілі промислової кооперації змушені були використовувати для виробництва товарів широкого споживання місцеву сировину, приміром лозу, рогузу, вапняки, крейду, глину, каолін, фарбувальні руди.³⁹ Через відсутність необхідної кількості фондів сировини підприємства промислової кооперації часто не виконували план, тому 15 жовтня 1949 р. РМ УРСР ухвалила постанову про подальше розширення власної сировинної бази.⁴⁰

Долаючи труднощі об'єктивного та суб'єктивного характеру трудові колективи артілей вирішували питання підвищення технічного рівня виробництва, поліпшення організації виробничих процесів. В артілях, які випускали гумові вироби, було освоєно випуск нових фігурних безшовних іграшок, м'ячів, щіток для миття рук. У взуттєвих артілях оволоділи клейовим методом кріплення підшов, для чого встановили 400 пресів. Харківська артіль ім. Шмідта та ворошиловградська „Червоний шкіряник” організували виробництво взуття методом гарячої вулканізації. У текстильних артілях запровадили поліпшену обробку прядива, що дозволило з низьких сортів бавовни виготовляти хустки та верхній трикотаж. У галантерейному виробництві освоїли виготовлення дощових та сонячних парасоль. На кінець п'ятирічки було розширено асортимент посріблених металевих галантерейних виробів: портсигарів, пудрениць, табакерок, збагачено і поліпшено вибір дзеркал.⁴¹

Не дивлячись на виконання плану по виробництву валової продукції протягом п'ятирічки

підприємства промислової кооперації УРСР виготовляли обмежений асортимент товарів широкого вжитку, їх недостатню кількість. По промисловій кооперації УРСР з 45 основних товарів широкого попиту план 1946 р. був виконаний по 19 найменуваннях. Серед відстаючих перебували Ворошиловградська, Вінницька, Львівська та Чернігівська області. Артіль промислової кооперації систематично не виконували план виробництва столових приладів, господарського посуду, ліжок, клямок, гудзиків, гребінців.⁴² Із 40 видів продукції, які запропонувала РМ УРСР випускати артілям Херсона у 1950 р., вони могли випускати лише 8.⁴³

Поряд з урізноманітненням продукції кооператорів на кінець п'ятирічки ставилося завдання підвищити її якість. Незважаючи на те, що в офіційному порядку радянські органи влади проголошували курс на вирішення зазначеного питання, артілям держава створювала умови, що знижували клас їх продукції. Так, постановою Ради міністрів СРСР виділених Укоопраді на 1950 р. тканин на пошиття плащів, для верхньої частини відводився коверкот, а для підкладки – шотландка. При цьому Головзбут Міністерства легкої промисловості СРСР відмовився надати необхідну тканину і замінив шотландку ситцем.⁴⁴

Зростаючі потреби населення диктували поступальний розвиток виробництва товарів широкого споживання. До списку тих, на які збільшувався попит все частіше входили грамплатівки,⁴⁵ хутряні вироби,⁴⁶ пральні машини,⁴⁷ машини для натирання підлоги,⁴⁸ інші побутові прилади та механізми. На початку 1950-х років постало питання про виготовлення виробів з дорогоцінних металів у зв'язку із збільшенням попиту населення на них.⁴⁹ Поліпшення матеріального становища людей підвищувало попит на різні товари, які з успіхом могла випускати кооперативна промисловість, нарощуючи свою виробничу базу. Її підприємства тільки протягом 1950 р. освоїли 193 нових види виробів, на які існував підвищений попит населення. Але протягом п'ятирічки кооператорам не вдалося вирішити проблеми реалізації товарів. 9 листопада 1946 р. Рада міністрів УРСР та ЦК КП(б)У ухвалили постанову, в якій зазначалося, що кооперативні підприємства та організації втратили зв'язок із споживачами, припинили продаж промислових товарів через власну торгівельну мережу, а їх діяльність не відповідала потребам радянського ринку. За офіційно визначеними проблемами проступали більш глибокі причини: державні підприємства мали свої пільги і пріоритети у централізованому фінансуванні, постачанні сировиною і облад-

нанням, їх продукція мало нижчу собівартість, її легше було реалізувати через налагоджену державну торгівельну мережу. В той час артілі змушували використовувати відходи державних заводів як сировинну базу для виробництва, в якому часто переважала ручна праця.⁵⁰ Збитки кооператорів викликали відсутність зацікавленості у поліпшенні якості товарів, збагаченні асортименту продукції, гальмуванню розширення виробництва. Якщо в період 1943-1944 рр. кількість артілей збільшилася втричі,⁵¹ то протягом всієї п'ятирічки систематично зменшувалася. Особливо відчутний наступ почався у 1947 р. ЦК КП(б)У і Укрпромрада проводили політику „організаційно-господарського укріплення дрібних нерентабельних підприємств”, за рахунок чого відбувалася їх концентрація і спеціалізація. Фактично реалізовувалася стратегія згортання системи промислової кооперації як прямого економічно сильнішого конкурента для державних підприємств. В той час, коли дефіцитом були найнеобхідніші побутові предмети, артілі, які могли їх виготовляти, закривалися повсюди. У 1950 р. в структурі промислової кооперації залишилося 26 промрад, 69 промспілок і 1828 артілей.⁵² Спеціально створена для контролю інспекція старшого інспектора в справах промислової і споживчої кооперації при РМ СРСР по УРСР провела в артілях за 1950 р. 33,5 тис. перевірок і ревізій, зняла з виробництва 175 найменувань продукції. Лише у Рівненській області у 1949 р. її працівники передали до прокуратури 34 справи, кваліфікуючи свої дії як боротьбу з приватником, приватнопідприємницькою діяльністю, злочинністю і шахрайством.⁵³ Тенденція згортання кооперативного руху після війни дійшла логічного закінчення на початку 1960-х рр.⁵⁴

Таки чином, після закінчення бойових дій в Україні підприємства промислової кооперації стали важливими виробниками товарів широкого споживання, які йшли на задоволення потреб населення і фронту. Вони повинні були продовжувати роботу по війні, виконуючи виробничі плани, розширюючи асортимент та підвищуючи якість продукції. Але соціалістичний спосіб господарювання зміцнював свої позиції шляхом пригнічення кооперативного руху, цілковитого знищення елементів дрібного підприємництва. В результаті збільшення обсягу робіт на державних підприємствах суттєво постраждали показники діяльності установ місцевої промисловості. Великі обсяги виробництва однотипної продукції широкого вжитку з низькою якістю формували радянську модель масової культури споживання і побуту.

Примітки

1. Державний архів Автономної Республіки Крим (далі – ДААРК). – Ф. Р-137, оп. 1, спр. 2210. – Арк. 40.
2. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. Р-221, оп. 3, спр. 3. – Арк. 19; Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф. Р-122, оп. 2, спр. 105. – Арк. 12.

3. Підсумки першого року відбудовних робіт на Україні і наші чергові завдання. Доповідь Голови РНК УРСР і Секретаря ЦК КП(б)У тов. М.С. Хрущова на засіданні партійно-радянського активу м. Києва. 13.10.1945. – Радянська Україна. – 1945. – 19 жовтня.

4. Про заходи по збільшенню виробництва товарів широкого вжитку і продовольчих товарів підприємствами місцевої промисловості, промислової кооперації та кооперації інвалідів УРСР. Постанова РНК УРСР та ЦК КП(б)У. 5.10.1945. – Радянська Україна. – 1945. – 26 жовтня.
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі - ЦДАВО України). – Ф. 828, оп. 1, спр. 21. – Арк. 1.
6. Державний архів Херсонської області (далі ДАХО). – Ф. Р-731, оп. 6, спр. 9 – Арк. 67.
7. Підсумки першого року відбудовних робіт на Україні і наші чергові завдання. Доповідь Голови РНК УРСР і Секретаря ЦК КП(б)У тов. М.С. Хрущова на засіданні партійно-радянського активу м. Києва. 13.10.1945. Радянська Україна. – 1945. – 19 жовтня.
8. Донецкая область в годы ВОВ. 1941-1945 гг: Сборник документов и материалов. – Донецк, 1980. – С. 208.
9. ДААРК. – Ф. Р-137, оп. 1, спр. 2253. – Арк. 96.
10. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГО України). – Ф. 1, оп. 30, спр. 257. – Арк. 77.
11. ДААРК. – Ф. Р-1527, оп. 1, спр. 26. – Арк. 38.
12. Про заходи по збільшенню виробництва товарів широкого вжитку і продовольчих товарів підприємствами місцевої промисловості, промислової кооперації та кооперації інвалідів УРСР. Постанова РНК УРСР та ЦК КП(б)У. 5.10.1945. Радянська Україна. – 1945. – 26 жовтня.
13. Державний архів Тернопільської області (далі - ДАТО). – Ф. Р-1833, оп. 1, спр. 6. – Арк. 8.
14. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 30, спр. 256. – Арк. 10.
15. Там само. – Оп. 23, спр. 3572. – Арк. 2.
16. ДАТО. – Ф. Р-1833, оп. 1, спр. 6. – Арк. 8.
17. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 30, спр. 257. – Арк. 11.
18. Відновили свою роботу артіль худ. вишивки. – Радянська Україна – 1944. – 2 лютого; Укрхудожпромспілка відбудовується. – Радянська Україна – 1944. – 31 травня.
19. Український фарфоро-фаянсовий трест. – Радянська Україна. -1944. – 1 квітня
20. Єнін І. Більше товарів широкого вжитку. – Радянська Україна. – 1945. – 16 жовтня.
21. Про заходи по збільшенню виробництва товарів широкого вжитку і продовольчих товарів підприємствами місцевої промисловості, промислової кооперації та кооперації інвалідів УРСР. Постанова РНК УРСР та ЦК КП(б)У. 5.10.1945. – Радянська Україна. – 1945. – 26 жовтня.
22. Єнін І. Більше товарів широкого вжитку. – Радянська Україна. – 1945. – 16 жовтня.
23. ЦДАВО України. – Ф. 2, оп. 8, спр. 1084. – Арк. 106.
24. Державний архів Одеської області (далі - ДАОО). – Ф. Р-9, оп. 3, спр. 350. – Арк. 107, 108.
25. ЦДАВО України. – Ф. 2, оп. 8, спр. 1060. – Арк. 2.
26. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 30, спр. 132. – Арк. 6.
27. Там само. – Оп. 23, спр. 3572. – Арк. 2.
28. Там само. – Оп. 30, спр. 257. – Арк. 14.
29. ЦДАВО України. – Ф. 2, оп. 8, спр. 1060. – Арк. 17, 21-24.
30. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 23, спр. 3572. – Арк. 5.
31. ЦДАВО України. – Ф. 2, оп. 8, спр. 1061. – Арк. 16.
32. Там само. – Спр. 1095. – Арк. 126, 129, 131, 159.
33. Там само. – Спр. 1060. – Арк. 82.
34. Там само. – Арк. 76.
35. Єнін І. Більше товарів широкого вжитку. – Радянська Україна. – 1945. – 16 жовтня.
36. ЦДАВО України. – Ф. 2, оп. 8, спр. 1060. – Арк. 66, 82.
37. Там само. – Спр. 1069. – Арк. 70 -71.
38. Єнін І. Більше товарів широкого вжитку. – Радянська Україна. – 1945. – 16 жовтня.
39. ЦДАВО України. – Ф. 1, оп. 23, спр. 3572. – Арк. 1 зв.
40. Там само. – Оп. 8, спр. 1060. – Арк. 70.
41. Там само. – Спр. 1069. – Арк. 72.
42. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 23, спр. 3572. – Арк. 1 зв.
43. ДАХО. – Ф. Р-731, оп. 6, спр. 9. – Арк. 50.
44. ЦДАВО України. – Ф. 2, оп. 8, спр. 1060. – Арк. 57.
45. Там само. – Спр. 1085. – Арк. 88.
46. Там само. – Спр. 1069. – Арк. 72.
47. Там само. – Спр. 978. – Арк. – 23.
48. Там само. – Спр. 1109. – Арк. 5.
49. Там само. – Спр. 1068. – Арк. 103-104.
51. Там само. – Ф. 828, оп. 1, спр. 95. – Арк. 41; ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 23, спр. 3572. – Арк. 1.
52. ЦДАВО України. – Ф. 828, оп. 1, спр. 95. – Арк. 9
53. Там само. – Спр. 103. – Арк. 1.
54. Там само. – Ф. 4967, оп. 1, спр. 116. – Арк. 32; Там само. – Спр. 180. – Арк. 9, 39-40.
55. Там само. – Ф. 828, оп. 1, спр. 742а. – Арк. 141; Там само. – Спр. 743. – Арк. 90-91; Там само. – Спр. 760. – Арк. 222-223.

Summary:

This work in view of new trends reveals the questions which haven't been treated by his historyography lately, the participation of the state in the limitation of the free market in particular.

Key words: *the life after the war, industrial cooperation, "free" market, economical policy, small business.*